

EWA CZERWIŃSKA-JAKIMIUK

Instytut Filozofii i Socjologii
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Institute of Philosophy and Sociology
Pedagogical University of Cracow
e-mail: ewacz.up@gmail.com

Recenzja książki Katarzyny Schier pt. *Doroste dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2016

Opublikowana przez Wydawnictwo Naukowe Scholar książka profesor dr hab. Katarzyny Schier to nie tylko jedna z niewielu na gruncie polskim pozycji na temat zjawiska parentyfikacji, ale przede wszystkim pierwsza i jedyna monografia z tego zakresu. Najogólniej rzecz ujmując, książka ta jest refleksją nad zjawiskiem odwracania ról w rodzinie. Autorka przedstawia konsekwencje parentyfikacji doświadczanej w dzieciństwie dla funkcjonowania w dorosłości, dokonując rozróżnienia między parentyfikacją „destrukcyjną” i „zdrową”. Teoretycznym punktem odniesienia autorki jest teoria przywiązania Johna Bowlby’ego (1980), a także koncepcje należące do nurtu teorii psychodynamicznych. Autorka w monografii odwołuje się do rezultatów własnych badań empirycznych, a wprowadzając czytelnika w podjętą problematykę, w ramach rozdziału pierwszego, zatytułowanego *Wprowadzenie – mit o Heraklesie i bajka o Kopciuszku*, do dwóch historii, które mogą obrazować stan psychiczny osoby doświadczającej parentyfikacji i które funkcjonują w narracji i nieświadomości kolektywnej mitu o Heraklesie i bajki o Kopciuszku.

Monografia składa się z ośmiu rozdziałów, w tym wprowadzenia, obszernej bibliografii, indeksu nazwisk i indeksu rzeczowego.

W rozdziale drugim zatytułowanym *Zjawisko parentyfikacji, czyli o „masce dorosłości”*, autorka koncentruje się na definicji i rozumieniu pojęcia parentyfikacji, którego twórcą są Ivan Boszormenyi-Nagy i Geraldine Spark (1973),

oraz na jej rodzajach: „zdrowej”, mającej adaptacyjny charakter i mogącej implikować wykształcenie odpowiedzialności, troski o innych i empatii, oraz „destrukcyjnej” (patologicznej), związanej zazwyczaj z ponoszeniem znacznych kosztów psychologicznych w dorosłości, a także na „instrumentalnej” i „emocjonalnej”. Ponadto autorka poddaje analizie, po pierwsze, aspekty kultury sprzyjające odwracaniu ról i przyzwalające na tak zwaną dzielność dzieci, po drugie, destrukcyjne odwracanie ról w dzieciństwie i adolescencji jako formę przemocy utajonej i doświadczenie traumatyczne.

Rozdział trzeci *Mechanizm działania parentyfikacji – transgeneracyjny przekaz traumy* dotyczy związku odwracania ról przez rodziców z: ich przeszłością i rodziną pochodzenia, zaburzeniami osobowości typu *borderline*, niedojrzałością emocjonalną, mechanizmami dysocjacyjnymi oraz stylami osobowości (masochistycznym i narcystycznym). Dalsze rozważania koncentrują się na możliwej konsekwencji parentyfikacji – wybieraniu partnerów i przyjaciół w dorosłości, wobec których wypełnia się notorycznie rolę opiekuna, lub przyjęciu roszczeniowej postawy społecznej. Autorka opisuje tutaj również pozarodzinne obszary, w których można zaobserwować działanie przekazu międzypokoleniowego – relacja nauczyciel–uczeń oraz szef–podwładny.

W czwartym rozdziale, zatytułowanym *Konsekwencje destrukcyjnej parentyfikacji*, Autorka omawia regulacje emocji w kontekście konse-

kwencji odwrócenia ról w rodzinie dla funkcjonowania jednostki, zarówno w dzieciństwie i adolescencji, jak i dorosłości. Koncentruje się tutaj na związkach parentyfikacji z: aleksytymią, depresją, zahamowaniem procesu separacji-indywiduacji, somatyzacją i zaburzeniami somatycznymi oraz zaburzeniami funkcjonowania Ja cielesnego, obrazu ciała, seksualności z uwzględnieniem szerszej perspektywy: społecznej i kulturowej. W kontekście powyższych zmiennych, oprócz ustaleń teoretycznych, badaczka zaprezentowała wyniki własnych badań empirycznych, prowadzonych pod jej kierunkiem lub tych, w których analizie uczestniczyła, oraz zamieściła opisy przypadków klinicznych z własnej praktyki terapeutycznej. W rozdziale tym Autorka poświęciła również uwagę zjawisku *resilience* (Schier, 2005).

W rozdziale piątym *Rodzaje parentyfikacji* Katarzyna Schier podjęła charakterystykę dwóch rodzajów tego zjawiska – parentyfikacji instrumentalnej i parentyfikacji emocjonalnej. Poddała również analizie problem odwracania ról w rodzinach z problemem alkoholowym i zaprezentowała rezultaty badań własnych dotyczące różnic pomiędzy osobami z DDA, które wychowywały się w rodzinie z pijącym rodzicem, a osobami bez takich doświadczeń, w następujących wymiarach: doświadczenia parentyfikacji, poziomu zaburzeń w zakresie przebiegu procesu separacji-indywiduacji oraz w odniesieniu do różnych aspektów obrazu własnego ciała. Dodatkowo badaczka rozważa tutaj problem parentyfikacji emocjonalnej i instrumentalnej w odniesieniu do dzieci doświadczających rozvodu rodziców oraz rodzin, w których przynajmniej jedno z rodziców jest chore psychicznie lub przewlekłe fizycznie. W końcu rozdziału zaprezentowała studium osoby i analizę przedstawionego materiału klinicznego oraz omówiła zjawisko parentyfikacji seksualnej jako specyficznej formy przemocy.

Podstawowe elementy pracy terapeutycznej z ofiarami parentyfikacji oraz wskazówki do pracy z osobami, które doświadczyły odwracania ról, a wykształciły odmienne style funkcjonowania: masochistyczny i narcystyczny, zostały zaprezentowane w rozdziale szóstym *O sposobach pomocy „dorosłym” dzieciom*.

Część tego rozdziału poświęcona jest również tzw. wzrostowi potraumatycznemu, gdzie szczególną rolę odgrywa posiadanie w dzieciństwie „opiekuna odporności psychicznej”, a także specyfice pracy z dziećmi, młodzieżą i ich rodzinami, bieżącym relacjom z rodzicami i potencjalnej konfrontacji z nimi, pracy z żalobą nad utraconym dzieciństwem i nieposiadaniem „wystarczająco dobrych” opiekunów. Prócz tego Autorka podejmuje następujące problemy: mówienie i pisanie o przeżytej traumie, psychoterapeuci jako grupa często doświadczająca parentyfikacji w dzieciństwie oraz prewencja zjawiska odwracania ról w rodzinie.

W rozdziale siódmym, *Podsumowanie, czyli raz jeszcze o tym, co dla dorosłego dziecka jest najważniejsze*, profesor Schier w 14 punktach dokonuje podsumowania najważniejszych ustaleń zawartych w monografii. Stwierdza, że parentyfikacja jest formą przemocy utajonej, zaniedbania dziecka, może również nosić cechy przemocy emocjonalnej i skutkuje poważnymi konsekwencjami dla rozwoju. Ma charakter emocjonalny, instrumentalny i/lub seksualny i należy ją rozpatrywać w kontekście co najmniej trzech kolejnych pokoleń. Odwracanie ról może mieć destrukcyjny charakter – łączący się z zahamowaniem procesu separacji-indywiduacji oraz zniekształceniem percepcyjnym rodzica, który widzi w swoim dziecku opiekuna – ale niekiedy prowadzi do wzrostu potraumatycznego, rozwoju poczucia odpowiedzialności i dojrzałości psychicznej. Parentyfikacja ma również związek ze specyficzną formą regulacji emocji: mechanizmem dysocjacji¹ i aleksytymią². Ponadto osoby, które doświadczyły tego zjawiska, często w dorosłości zmagają się z depresją, zaburzeniami somatyzacyjnymi, psychosomatycznymi oraz zaburzeniami obrazu własnego ciała³ (dotyczącymi najczęściej negatywnego stosunku do ciała i jego funkcji). Ofiary destrukcyjnej parentyfikacji powinny podjąć wyzwanie przepracowania swojej przeszłości, w przeciwnym razie bowiem mogą w wyniku mechanizmu identyfikacji z agresorem „odwracać role” w kontakcie z własnymi dziećmi oraz w innych związkach interpersonalnych, na przykład w odniesieniu do uczniów, podwład-

nych. Przepracowanie destrukcyjnej parentyfikacji najlepiej podjąć w procesie psychoterapii; polega ono na poświęceniu szczególnej uwagi i zajęciu się: żałobą, psychiczną rekonstrukcją wewnętrznego obrazu opiekunów z przeszłości, regulacją emocji i rozwojem umiejętności mentalizowania⁴. Należy podkreślić, że okres żałoby pozostaje w ścisłym związku z utratą iluzji o posiadaniu „wystarczająco dobrych” rodziców i stanowi ogromne wyzwanie, tym samym wiele osób nie potrafi jej podjąć, bądź ją przerywa z obawy przed bólem psychicznym oraz lękiem związanym z uczuciem pustki lub braku. Autorka zwraca także uwagę, że – po pierwsze – odporność psychiczna (*rezyliencja*) ma w powyższym kontekście ogromne znaczenie i jest związana z posiadaniem w dzieciństwie choćby jednego doświadczenia dobrej więzi z osobą dorosłą, opartej na zaufaniu; po drugie – ważne jest umieszczenie swojego losu w szerszym kontekście rodzinnym, społecznym, kulturowym, co implikuje przyjęta w procesie terapii perspektywa transgeneracyjna. Należy również pamiętać, że we współczesnej kulturze zachodniej mamy do czynienia z obecnością wielu zjawisk, które sprzyjają parentyfikacji – utrzymują ją lub wręcz promują, tym samym należy prowadzić działania społeczne z zakresu prewencji tego zjawiska.

W ostatnim rozdziale książki, ósmym, zatytułowanym *Zmiana narracji – jeśli nie Herakles i Kopciuszek, to kto?*, Autorka odwołuje się do ustaleń Angeli Joyce (2005) na temat cech „wystarczająco dobrego rodzicielstwa” (pierwotne zaabsorbowanie macierzyńskie, stan zdolności do mentalizacji, odzwierciedlanie i dostrojenie, wspieranie rozwoju dziecka, zdolność do

„naprawy” interakcji w sytuacji, gdy wystąpiło niedostrojenie, tolerowanie pomieszanych uczuć wobec dziecka, wspieranie separacji dziecka) oraz koncentruje się na procesie odzyskiwania równowagi w kontekście uświadomienia sobie, że opiekunów o wymienionych cechach się nie miało i mieć się nie będzie. Przedstawia również podstawowe zadania dla psychoterapeuty i osoby wspierającej, które mogą pomóc pacjentowi w odzyskiwaniu prawdziwego Ja.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że na szczególną uwagę zasługują następujące walory recenzowanej monografii: Autorka podjęła bardzo ważny, trudny i aktualny problem, który na gruncie polskim ma nikłą reprezentację, zarówno w analizach teoretycznych, jak i badaniach empirycznych. Udało się jej przejrzyście pokazać złożone problemy oraz spójnie połączyć wiele aspektów ważnych dla zrozumienia zjawiska parentyfikacji i jego konsekwencji. Na uwagę zasługują również wyniki rzetelnie przeprowadzonych badań empirycznych oraz analiza i charakterystyka przypadków osób – ofiar parentyfikacji, która nierzadko, rozpoczynając się w dzieciństwie, trwa nadal przez okres dorosłości.

Biorąc pod uwagę przedstawione walory monografii, należy ją polecić szerokiemu gronu czytelników: specjalistom wielu dziedzin, zarówno teoretykom, jak i praktykom – psychologom, psychiatrom, pedagogom, socjologom, kryminologom, lekarzom, pracownikom socjalnym. Książka stanowi również bardzo istotną pomoc dydaktyczną dla studentów kierunków społecznych, humanistycznych i medycznych.

PRZYPISY

¹ Osoby te mogą mieć problem z odróżnianiem fantazji od rzeczywistości oraz w utrzymywaniu w umyśle jednocześnie pozytywnych i negatywnych emocji w stosunku do drugiego człowieka.

² Osoby te nie potrafią identyfikować, różnicować i nazywać uczuć zarówno własnych, jak i innych.

³ Według Schier istnieje związek pomiędzy zjawiskiem destrukcyjnej parentyfikacji a powstawaniem zaburzeń funkcjonowania ciała (np. uczucie zmęczenia) lub/i jego narządów (np. astma oskrzelowa).

⁴ Mentalizacja to zdolność do myślenia o własnych stanach psychicznych i stanach umysłowych innych osób.

BIBLIOGRAFIA

- Bowlby J. (1980), *Attachment and Loss*, t. 3. London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Boszormenyi-Nagy I., Spark G. (1973), *Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. New York: Harper and Row.
- Joyce A. (2005), The Parent – Infant Relationship and Infant Mental Health. W: T. Baradon, C. Broughton, I. Gibbs, J. James, A. Joyce, J. Woodhead, *The Practice of Psychoanalytic Parent – Infant Psychotherapy. Climbing the Baby*, s. 5–24. London–New York: Routledge.
- Schier K. (2005), *Bez tchu i bez słowa. Więź psychiczna i regulacja emocji u osób chorych na astmę oskrzelową*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.